

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”

Кафедра беларускага і рускага мовазнаўства

Вучэбны матэрыял па тэме

“ФРАЗЕАЛОГІЯ”

па дысцыпліне “Беларуская мова”
для спецыяльнасці:

1-01 01 01 Дашкольная адукацыя

Склала дацэнт Мордас Н.Р.

Мінск
2018

ЗМЕСТ

I. Тэарэтычны раздзел

- 1.1. Фразеалогія як раздзел мовазнаўства
- 1.2. Фразеалагізм як адзінка мовы
- 1.3. Структура, значэнне, сінтаксічная функцыя фразеалагізмаў.
Адметныя рысы фразеалагізмаў.
- 1.4. Класіфікацыі фразеалагізмаў
- 1.5. Крыніцы беларускай фразеалогіі
- 1.6. Асаблівасці перакладу фразеалагізмаў з адной мовы на другую
- 1.7. Ужыванне фразеалагізмаў у творах для дзяцей дашкольнага ўзросту
- 1.9. Прыказкі, устойлівыя параўнанні
- 1.10. Крылатыя словы, афарызмы
- 1.11. Перыфраза
- 1.12. Стылістычнае выкарыстанне фразеалагізмаў, прыказак, крылатых слоў. Выкарыстанне фразеалагізмаў, прыказак, крылатых слоў у маўленні

II. Пытанні да самакантролю ведаў

III. Практычныя заданні

1.1. Фразеалогія як раздзел мовазнаўства

У беларускай мове ўжываюцца ўстойлівыя спалучэнні слоў з непадзельным цэласным значэннем: *вадой не разальеш* “вельмі дружныя, неразлучныя”, *абое рабое* “аднолькавыя”. Гэтыя спалучэнні слоў выкарыстоўваюцца ў мове як гатовыя моўныя адзінкі. Іх называюць **фразеалагізмамі** або **фразеалагічнымі адзінкамі**.

Фразеалогія (грэч. *phrasis* -- выраз, моўны зварот і *logos*-- вучэнне)– раздзел мовазнаўства, які вывучае:

- значэнне фразеалагізмаў,
- іх структуру,
- адносіны да слова і словазлучэння,
- паходжанне
- ужыванне фразеалагічных адзінак у маўленні.

Аб’ект вывучэння фразеалогіі – **фразеалагізмы**, або **фразеалагічныя адзінкі**. У некаторых працах іх яшчэ называюць **фраземамі**. Пад аб’ёмам фразеалогіі разумеюць сукупнасць фразеалагізмаў, што разглядаюцца ў гэтым раздзеле мовазнаўства. У залежнасці ад таго, якія адзінкі ўключаюцца ў аб’ём фразеалогіі, яе разумеюць у вузкім і шырокім плане. У вузкім плане да фразеалогіі адносяць толькі ўласна фразеалагізмы, ў шырокім – прыказкі, устойлівыя параўнанні, крылатыя выразы, афарызмы. Агульнае падабенства гэтых выслоўяў з фразеалагізмамі ў тым, што яны таксама ўжываюцца як гатовыя моўныя комплексы, а не ствараюцца ў час маўлення, маюць агульнавядомае, замацаванае за імі значэнне.

У навуковым курсе сучаснай беларускай літаратурнай мовы фразеалогія да нядаўняга часу разглядалася не як асобны раздзел мовазнаўства, а як тэма ў раздзеле лексікалогіі. Гэта тлумачыцца тым, што фразеалогія вывучае надзвычай разнастайныя і вельмі складаныя адзінкі мовы, у якіх выяўляюцца выразныя супярэчнасці: яны і аб’ядноўваюцца са словамі, і адрозніваюцца ад слоў; знешне супадаюць з сінтаксічнымі адзінкамі (словазлучэннямі і сказамі) і істотна адрозніваюцца ад іх.

1.2. Фразеалагізм як адзінка мовы

Фразеалагізм - гэта ўстойлівая, узнаўляльная, не менш як двухкампанентная сінтаксічна непадзельная моўная адзінка з цэласным значэннем.

Фразеалагічная адзінка мае некаторыя агульныя рысы са словам і са свабодным словазлучэннем. Яна, як слова, выражае адно паняцце, мае

цэласнае значэнне, можа быць мнагазначнай, як словазлучэнне, яна складаецца не менш чым з двух кампанентаў.

1.3. Структура, значэнне, сінтаксічная функцыя фразеалагізмаў. Адметныя рысы фразеалагізмаў

Фразеалагізм як моўная адзінка мае свае прыметы. Асноўнымі з іх з'яўляюцца:

- узнаўляльнасць;
- устойлівасць;
- шматкампанентнасць;
- сэнсавая і сінтаксічная непадзельнасць.

Узнаўляльнасць фразеалагічнай адзінкі заключаецца ў тым, што мы не ствараем яе ў працэсе маўлення, а ўзнаўляем у памяці і выкарыстоўваем як гатовую моўную адзінку падобна слову.

Устойлівасць фразеалагізма выражаецца ўстойлівасцю яго кампанентнага складу і значэння. Так, фразеалагізм *заткнуць за пояс* складаецца з трох абавязковых кампанентаў і за імі замацавана значэнне “перасягнуць, перавысіць каго-небудзь у чымсьці”.

Фразеалагічная адзінка мае ў сваім складзе не менш за два словы-кампаненты: *выйсці сухім з вады* “апраўдацца, пазбегнуць пакарання”, *на вока* “прыблізна, без падліку”. У складзе фразеалагізма гэтыя словы – кампаненты страчваюць сваё першаснае значэнне. Фразеалагічная адзінка мае адзіны, цэласны сэнс, які не вынікае з паасобных значэнняў слоў, што ўваходзяць у яе склад. Так, у фразеалагізме *белая варона* (пра таго, хто выдзяляецца сярод іншых сваімі паводзінамі ці знешнім выглядам) словы-кампаненты поўнасцю страцілі сваё першаснае значэнне; параўн.: *белаяпапера, вароналяціць*).

У сінтаксічных адносінах фразеалагізм выступае адным членам сказа: *Я прачытаў кніжкі адным духам* (Скр.).

1.4. Класіфікацыі фразеалагізмаў

Фразеалагізмы як моўныя адзінкі вывучаюцца ў розных аспектах: семантычным, структурным, функцыянальным і інш. Паводле ступені семантычнай злітнасці кампанентаў фразеалагічныя адзінкі падзяляюцца на:

- ідыёмы (фразеалагічныя зрашчэнні);
- фразеалагічныя адзінствы;
- фразеалагічныя злучэнні.

Ідыёмы (фразеалагічныя зрашчэнні) – гэта такія цэласныя, семантычна непадзельныя фразеалагічныя адзінкі, сэнс якіх не выводзіцца з

сумы значэнняў састаўных кампанентаў. Для ідыём характэрна поўная страта першапачатковага значэння слоў, кампаненты ў іх зліліся ў адно сэнсавое цэлае. У фразеалагічных зрашчэннях могуць сустракацца незразумелыя з пункту гледжання сучаснай мовы кампаненты, устарэлыя ці нязвыклыя граматычныя формы: *бібікі (лынды) біць* “гультаяваць”, *збіцца з панталыку* “заблытацца, памыліцца”, *гула асмаленая* “нічога”.

Фразеалагічныя адзінствы – гэта такія семантычна непадзельныя адзінкі, сэнс якіх часткова матываваны значэннем састаўных кампанентаў. Кампаненты фразеалагічных адзінстваў поўнасцю не страцілі першапачатковае значэнне, ужываюцца з пераносным сэнсам і ў пэўнай ступені абумоўліваюць значэнне фразеалагічнай адзінкі. У адрозненне ад фразеалагічных зрашчэнняў кампаненты адзінстваў не так цесна звязаны паміж сабою. Адметнай асаблівасцю фразеалагічных адзінстваў з’яўляецца аманімічнасць іх са свабоднымі словазлучэннямі: *муціць ваду* “ускладняць, заблытваць справу” і *муціць ваду* (у рацэ). Адзінствы найчасцей узнікаюць у выніку метафарычнага пераасэнсавання свабодных словазлучэнняў: *паклаўшы руку на сэрца, да сівых валасоў*. Як адзінствы разглядаюцца фразеалагізмы, структурна арганізаваныя як параўнальныя канструкцыі: *як агнём апякло, я гром з яснага неба, як карова языком злізала, як свае пяць пальцаў*.

Фразеалагічныя злучэнні – гэта ўстойлівыя звароты, якія не маюць цэласнага сэнсу. Значэнне іх вынікае са значэнняў кампанентаў. Ад свабодных словазлучэнняў яны адрозніваюцца тым, што ўключаюць словы са свабодным і фразеалагічна звязаным значэннем: *мець значэнне, браць падувагу, прыняць рашэнне*. Фразеалагічныя злучэнні -- гэта нібы прамежкавае звяно паміж звычайнымі, пераменнымі словазлучэннямі і фраземамі, таму ў слоўніках не заўсёды фіксуюцца.

У асобную групу выдзяляюць **фразеалагічныя выразы** – устойлівыя семантычна падзельныя гатовыя моўныя звароты, якія складаюцца з слоў са свабодным значэннем: *атэстат сталасці, педагагічны ўніверсітэт, працоўныя поспехі*. Такія выразы не адрозніваюцца ад свабодных словазлучэнняў, і таму няма падстаў адносіць іх да фразеалогіі.

Фразеалагізмы – своеасаблівыя моўныя адзінкі. Яны не размяркоўваюцца па лексіка-граматычных разрадах – часцінах мовы, а толькі суадносяцца з імі паводле значэння і сінтаксічнай функцыі. У адпаведнасці з гэтым вызначаюць наступныя фразеалагічныя адзінкі:

- **дзеяслоўныя** (адпаведныя дзеясловам): *згубіць галаву, замарыць чарвяка, ваду муціць*;

- **назоўнікавыя** (адпаведныя назоўнікам): *апошнія слова, альфа і амега, вольны казак*;
- **прыметнікавыя** (адпавядаюць прыметнікам): *з вузел, з жабіны прыгаршчы, на адзін твар*;
- **прыслоўныя** (адпаведныя прыслоўям): *на адной назе, за светам, плячо ў плячо*;
- **займеннікавыя** (адпавядаюць займеннікам): *ваш брат, і ўсё такое*;
- **выклічнікавыя** (адпавядаюць выклічнікам): *вось табе і на! што за ліха!*

1.5. Крыніцы беларускай фразеалогіі

Фразеалагічны склад сучаснай беларускай мовы фарміраваўся і ўзбагачаўся на працягу многіх стагоддзяў. Паколькі фразеалогія складае спецыфіку мовы, асноўнай крыніцай беларускай фразеалогіі з'яўляецца жывая народная мова, вусная народная творчасць.

Фразеалагічныя адзінкі ўтвараюцца шляхам пераасэнсавання свабодных словазлучэнняў, у выніку чаго апошнія набываюць цэласнае вобразна-пераноснае значэнне, а словы, што ўваходзяць у іх склад, страчваюць сваё першаснае значэнне: *зубы скаліць,гнуць спіну, вешаць галаву, браць верх*.

Большую частку фразеалагічнага запasu сучаснай беларускай мовы складаюць спрадвечна беларускія фразеалагізмы, сярод якіх вылучаюцца:

а) **агульнаславянскія** (якія ўжываюцца толькі ў славянскіх мовах і ўзніклі ў агульнаславянскую эпоху): *з галавы да ног, правая рука, пераліваць з пустога ў парожняе, як звадра, кроў з малаком*;

б) **агульнаўсходнеславянскія** (вядомыя толькі ў беларускай, рускай і ўкраінскіх мовах): *выводзіць на чыстую ваду, лезціна ражон, віламі па вадзе пісана, чалом біць*;

в) **уласна беларускія** (уласцівыя толькі беларускай мове, узніклі з утварэннем і развіццём беларускай народнасці): *хварэць на пана, дзясятаму загазаць, напамілы бог, наваду брахаць, як пшаніцу прадаўшы*.

У беларускай мове шмат запазычаных фразеалагізмаў, якія прыйшлі да нас з іншых моў:

- з **царкоўнаславянскай** (*блудны сын, соль зямлі, з мірам, святая святых, раб божы, піць горкую чашу да дна*);
- з **польскай** (*даць дыхту, збіваць з тропу, відаць пана па халявах*);
- з **руускай** (*з карабля на баль, неба ў алмазах, пайшла пісаць губерня, танцаваць ад печкі, казанская сірата, рожкі ды ножкі*);

- з *украінскай* (даць гарбуз, даць ляшча, збіваць з панталыку);
- з *нямецкай*: ні рыба ні мяса, іграць першую скрыбку, мець грунт пад нагамі;
- з *французскай*: з вышыні птушынага палёту, раз і назаўсёды;
- з *англійскай*: рукі прэч, прайсці агонь і ваду.

1.6. Асаблівасці перакладу фразеалагізмаў з адной мовы на другую

Пераклад фразеалагізмаў з адной мовы на другую ў большасці выпадкаў ажыццяўляецца шляхам падбору аднолькавых або блізкіх сэнсам адпаведнікаў. Так, напрыклад, *адмыкаць адамкнёныя дзверы – ломіцца в откритую дверь; абое рабое – два сапога пара; дрыжыкі бяруць – в дрожь бросает*. Калі ж у адной з моў такога адпаведніка няма, то сэнс фразеалагічнай адзінкі перадаецца апісальным спосабам.

1.7. Ужыванне фразеалагізмаў у творах для дзяцей дашкольнага ўзросту

Фразеалагічныя адзінкі з'яўляюцца яркім стылістычным сродкам твораў для дзяцей дашкольнага ўзросту. Акрамя наймення той ці іншай з'явы аб'ектыўнай рэчаіснасці, яны могуць перадаваць і розныя адносіны таго, хто гаворыць, да пэўнай з'явы ці асобы (неадабрэнне, іронію, пшчоту, фамільярнасць, спагадлівасць і г.д.). Пісьменнікі ў творах для дзяцей дашкольнага ўзросту пры дапамозе фразеалагізма, трапнага крылатага выразу, прыказкі, прымаўкі ствараюць мастацкі вобраз, маюць дзеянне, аздабляюць мову персанажа, робяць мову твора больш маляўнічай, пераканальнай, выразнай, разнастайнай. У такіх творах значэнне фразеалагізма амаль заўсёды мае экспрэсіўны, ацэначны характар, у той час як значэнне слова выконвае ў асноўным намінацыйную функцыю.

Вывучаючы асаблівасці выкарыстання фразеалагізмаў у творах для дзяцей, заўважаем, што часцей за ўсё гэтыя моўныя адзінкі выкарыстоўваюцца без пэўных змен, у сваім звычайным выглядзе, значна радзей – трансфармуюцца ці абыгрываюцца з пэўнай стылістычнай мэтай, а ў некаторых, параўнальна рэдкіх выпадках беспадстаўна ўжываюцца з нематываванымі адхіленнямі ад нормаў.

Фразеалагізмы, як правіла, неаднолькава актыўныя ў маўленні розных персанажаў. Ёсць у маўленні таго ці іншага героя фразеалагізмы і якія яны

або іх вельмі мала ці зусім няма — гэта гаворыць пра многае з характарыстычнага пункту гледжання.

1.8. Прыказкі, устойлівыя параўнанні

Да фразеалагізмаў прымыкаюць прыказкі. **Прыказка** – гэта трапнае народнае выслоўе з павучальным зместам: *каля вады намочышся, каля агню апячэшся; дай, божа, у добры час сказаць, а ў нядобры памаўчаць; на сваім сметніку і певень гаспадар.*

Мова прыказак лаканічная, трапная. Яны маюць абагульнены сэнс і ўвасабляюць жыццёвы вопыт народа. Асаблівай трапнасцю, выразнасцю, афарыстычнасцю вызначаюцца зарыфмаваныя прыказкі: *засвеціць сонца і ў наша аконца; на языку мядок, а на сэрцы лядок; кожны кулік на сваім балоце вялік.*

1.9. Крылатыя словы, афарызмы

Афарызмы – гэта ўстойлівыя трапныя выслоўі выдатных людзей розных часоў. Яны вызначаюцца глыбінёй думкі і лаканічнасцю: *Добра быць у дарозе, якую ты сам сабе выбіраеш* (К-с); *Да славы прагня, ды вузкія ў плячах* (Кр.); *Дум не скуеш ланцугамі* (Куп.).

Да афарызмаў блізкія **крылатыя словы**, якія вобразна вызначаюць нейкую жыццёвую з'яву, даюць ёй эмацыянальна-экспрэсіўную ацэнку. Аднак калі афарызм - гэта цэлае меркаванне пра што-небудзь, крылатае слова - толькі частка меркавання: *"Будзем сеяць, беларусы"* (Пятрусь Броўка), *"Плячысты на живот"* (Кандрат Крапіва) і г. д. Лепшыя афарызмы беларускіх пісьменнікаў сабраны ў кнігах Ф. Янкоўскага "Крылатыя словы і афарызмы" (1960) і А. Леванюк "Час, жыццё, людзі... Беларускі літаратурны афарызм" (2001).

1.11. Перыфраза

Перыфраза (перыфраз) (грэч. *periphrasis*, ад *peri* — навокал і *phradzo* — гавару), — апісальныя назвы асобных прадметаў і з'яў, якія ўжываюцца замест слоў, што іх называюць: *край блакітных азёр – Беларусь; другі хлеб – бульба; беларускі шоўк – лён.* Сэнс перыфраз раскрываецца дакладна ў кантэксце. Перыфразы як сродак выразнасці мастацкага твора найчасцей выкарыстоўваюцца ў паэтычнай мове.

1.12. Стылістычнае выкарыстанне фразеалагізмаў, прыказак, крылатых слоў. Выкарыстанне фразеалагізмаў, прыказак, крылатых слоў у маўленні

Большасць беларускіх фразеалагізмаў мае ацэначнае значэнне, экспрэсіўна-эмацыянальную афарбоўку. Гэта значыць, што фразеалагічныя адзінкі не толькі называюць прадмет, паняцце, дзеянне, прымету, а і характарызуюць іх: *дубовая галава*—“неразумны, някемлівы чалавек”, *з мухамі ў носе* – “капрызлівы, узбаламучаны”.

Фразеалагічны склад мовы з’яўляецца непасрэдным кампанентам культуры, крытэрыем духоўнасці народа. Існаванне трапных выразаў сведчыць пра шматвяковую творчасць народа, яго светапогляд, культуру.

У маўленні фразеалагізмы выконваюць разнастайныя функцыі — намінацыйную, вобразнага выказвання, ацэначную, эмацыянальную, экспрэсіўную, моўнай характарыстыкі персанажа, стварэння гумару і г.д. Фразеалагізмы шырока выкарыстоўваюцца пісьменнікамі як сродак дасягнення выразнасці мастацкага тэксту для больш дакладнага адлюстравання пэўнай з’явы, прадмета, персанажа. Правільна і да месца ўжыты фразеалагізм надае мове непаўторную своеасаблівасць, адметную выразнасць, трапнасць, вобразнасць. Існуе шмат стылістычных прыёмаў індывідуальна-аўтарскага ўжывання фразеалагізмаў. Стылістычнае выкарыстанне фразеалагізмаў непасрэдна звязана з праблемай фразеалагічнай нормы, якая рэгулюе такія камунікатыўныя якасці, як правільнасць, лагічнасць, дакладнасць маўлення. Набыўшы новае гучанне ў мастацкім творы або ўжыты ў ім упершыню, фразеалагізмы з прычыны сваёй выключнай выразнасці і бляску запазычваюцца іншымі аўтарамі, уваходзяць у літаратурную і нацыянальную мову.

II. Пытанні да самакантролю ведаў

- 1. Ахарактарызуйце фразеалогію як раздзел мовазнаўства.*
- 2. Што такое фразеалагізм? Назавіце яго адметныя рысы.*
- 3. Што вы можаце сказаць пра структуру фразеалагізмаў?*

Прыведзіце прыклады.

- 4. Якую сінтаксічную ролю выконвае фразеалагізм у сказе?*

5. Што агульнага мае фразеалагізм са словам і словазлучэннем і чым адрозніваецца ад іх?

6. Ахарактарызуйце класіфікацыю фразеалагізмаў паводле семантычнай злітнасці кампанентаў.

7. Што такое ідыёмы (фразеалагічныя зрашчэнні)?

8. Якія фразеалагізмы адносяцца да фразеалагічных адзінстваў?

9. Ахарактарызуйце фразеалагічныя злучэнні.

10. Якія ўстойлівыя спалучэнні слоў называюцца фразеалагічнымі выразамі?

11. На якія разрады падзяляюцца фразеалагізмы паводле суаднесенасці з пэўнымі часцінамі мовы?

12. Назавіце крыніцы беларускай фразеалогіі.

13. У чым заключаюцца асалівасці перакладу фразеалагізмаў з адной мовы на другую?

III. Практычныя заданні

1. Прачытайце сказы, знайдзіце фразеалагізмы, вызначце іх значэнне, сінтаксічную ролю і паходжанне.

1. Той Лыска ў навуцы сам сабаку з'еў (К.Крапіва). 2. У народзе бытуе простая мудрасць: каб пазнаць чалавека, трэба з'есці з ім пуд солі (Я.Колас). 3. Ляглі ўсе на ўпорах. Вось выстраліў адзін, вось разам – пах-пах-пах! І лезе ў нос, і дражніць востры пах (калісьці шэф таксама нюхаў порах) (К.Крапіва). 4. Зажмурыў вока – бах! Пад носам землю ўзрыла. Другі раз. Гэта ўбок завыла. Яшчэ за імі тры, – усе “за малаком” (К.Крапіва). 5. Гэта я кажу к таму, што народ гэты, рабочыя чыгункі, не сказаць, каб быў ужо такім простым: пальца яму ў рот не кладзі (М.Лынькоў). 6. Падумаў тут Хвядос хвіліну, памармытаў, пачухаў спіну, пасля сказаў: “Малакасос, але падцёр старому нос” (К.Крапіва). 7. А віднюсенька, хоць ты іголки збірай (К.Крапіва). 8. Было зразумела, што трэба атраду зрабіць налёт на горад і даць добрага пытлю немцам (М.Лынькоў). 9. Але не: Яхім жартлівы – смешкі будзе строіць, кпіць... (Я.Колас). 10. Мы моўчкі ішлі следам, гатовыя ў любы момант даць лататы па лузе (М.Парахневіч).

2. Прачытайце гісторыю паходжання некаторах запазычаных фразеалагізмаў, складзіце з імі невялікія звязныя тэксты і запішыце .

Воўк у авечай скуры. Выраз бярэ пачатак з байкі Эзопа пра Ваўка, які трапіў у загон для авечак, накінуўшы на сябе авечую скуру, але быў выкрыты і схоплены пастухом. Выраз ужываецца для характарыстыкі небяспечнага ворага, які хавае свае намеры пад маскай дабрачыннасці.

Гамерычны смех. У паэмах Гамера “Іліяда” і “Адысея” пададзены міфалагічныя вобразы багоў, якія сваімі паводзінамі, побытам падобныя да людзей; валодалі ўсімі чалавечымі якасцямі, але надзвычай гіпербалізаванымі. Калі чуўся боскі смех, уся зямля хадзіла хадунцом. Гамерычны смех – дзікі, нястрыманы рогат.

Грошы не пахнуць. Выраз прыпісваецца рымскаму імператару (69—79 гг. н.э.) Веспасіяну. Сын Веспасіяна Ціт папракнуў бацьку тым, што той увёў падатак на грамадскія прыбіральні. У адказ Веспасіян паднёс да носа Ціта грошы і спытаў, ці пахнуць яны. Пачуўшы адмоўны адказ, Веспасіян сказаў, што гэтыя грошы атрыманы як падатак за прыбіральні.

На сёмым небе. Выраз узыходзіць да свяшчэннай кнігі мусульман Карана, паводле якога вакол зямлі існуе сем нябёсаў, прычым на сёмым, самым высокім, небе жывуць багі і анёлы. Азначае вышэйшую ступень радасці і шчасця.

3. Прачытайце і вызначце правільнае значэнне фразеалагізма, запішыце яго.

Альфа і амега: 1) вялікае і малое; 2) аснова ўсяго; 3) самае значнае і не вартае ніякай увагі. **Бярозаю ліцца:** 1) быць ласкавым; 2) расці прыгожым; 3) горка плакаць. **Вярці грышы на вярбе:** 1) многа абяцаць; 2) гаварыць небыліцы; 3) памыляцца. **Жаба на языку не спячэцца:** 1) пра вельмі балбатлівага, які не ўмее трымаць сакрэты; 2) пра вельмі спрытнага, хуткага; 3) пра вельмі злоснага, які любіць усіх абгаворваць. **З жабіны прыгаршчы:** 1) занадта нізкі; 2) вельмі мала; 3) незаўважны. **З кірмашу ехаць:** 1) блізіцца да канца свайго жыцця; 2) быць у вясёлым настроі; 3) ехаць аднекуль з вялікімі торбамі. **Граць першую скрыпку:** 1) фальшывіць; 2) быць ганарлівым; 3) займаць галоўнае становішча. **Курыць фіміям:** 1) гаварыць няпраўду; 2) надзвычай узвялічваць, льсціва праслаўляць; 3) гаварыць незразумела, блытана. **Мець мух у носе:** 1) быць капрызлівым; 2) на некага злавацца; 3) пра таго, хто не любіць мыцца. **На грэчаскія календы:** 1) вельмі даўно; 2) ніколі; 3) па вялікіх святах. **Нарадзіцца ў дзіравым корабе:** 1) пра бруднага, неахайна апранутага; 2) быць лайдаком, не любіць працаваць; 3) быць нешчаслівым, няўдачлівым. **Падкінуць агню ў хату:** 1) пасварыць некага з некім; 2) прыспешваць у нечым; 3) зрабіць некаму добрую справу. **Сена на асфальце:** 1) няпраўда, лухта; 2) гараджанін у першым пакаленні; 3) нешта прыемнае, зручнае. **Супраць ліха на ўзгорачку:** 1) блізка; 2) у

эпіцэнтры грандыёзных падзей; 3) вельмі далёка, немаведама дзе. **У гарачай вадзе купаны:** 1) вельмі нястрыманы, занадта гарачы; 2) тупы, абмежаваны; 3) пра таго, хто баіцца вады. **У сабакі вачэй пазыччўшы:** 1) адчуваць сваю вінаватасць у нечым; 2) злосна, пагрозліва; 3) страціць сумленне, сорам, набрацца нахабнасці. **Хоць вады напіся:** 1) вельмі прыгожы; 2) спакойны, памяркоўны; 3) тоўсты, падобны да бочкі. **Як гусь на бліскавіцу:** 1) злосна; 2) радасна; 3) здзіўлена.

4. Адзначце “чацвёртае лішняе”.

- 1) Век-векам, абое-рабое, хоць гаць гаці, гады ў рады;
- 2) не за гарамі, за дзедам шведам, рукой падаць, пад носам;
- 3) плячысты на живот, на хуткую руку, птушка высокага палёту, не лыкам шыты;
- 4) ганяць сабак, бібікі біць, біць лынды, гуляць у бірулькі;
- 5) на злудзею шапка гарыць, задаць драпака, слацца лістам, даць прачуханца.

5. Вызначце лішняю фразему сярод груп фразеалагізмаў-сінонімаў.

- 1) Адзін як вока ў ілбе, адзін як колас, адзін як палец, адзін у адзін;
- 2) з камарыную лытку, з камароў нос, як гразі, як кот наплакаў;
- 3) несці ахінею, гнсці крыж, малоць лухту;
- 4) без задняй думкі, без задніх ног, як пшаніцу прадаўшы;
- 5) ва ўсе лапаткі, ва ўсю моц, ва ўсе вочы, што ёсць духу;
- 6) ні холадна ніт гарача, ні свярбіць ні баліць, ні з таго ні з сяго;
- 7) ні на ёту, ні слова, ні на каліва;
- 8) ні да вока, ні да бока, ні к сялу ні к гораду, ні к чорту.

6. Да фразеалагізмаў з левага слупка падбярыце антонімы з правага слупка.

1. Блізкі свет.	1. Зубы на паліцу пакласці.
2. Доўгі язык мець.	2. Рукі доўгія.
3. Душа ў душу (жыць).	3. Як кот з сабакам.
4. Есці на поўны рот.	4. Замесці сляды.
5. Жыць свету прыкупіўшы.	5. Сагнуць у крук.
6. Хоць вока выкалі.	6. Палец аб палец не стукнуць.
7. Без фігі ні да носа.	7. Рукой падаць.
8. Збіць са шляху.	8. Хоць касой касі.
9. Пусціць на свет.	9. Макавай расінкі ў роце не было.
10. На руках насіць.	10. Хоць іголке збірай.
11. Пайсці на свой хлеб.	11. На нажах.
12. Рваць жылы.	12. Хоць да раны прыкладай.
13. Кроў псаваць.	13. Трымаць язык за зубамі.
14. Вывесці на чыстую ваду.	14. На шлях паставіць.

15. Вадой не разліць.
16. Рукі кароткія.
17. Выпрастаць плечы.
18. Як кот наплакаў.

15. Зжыць са свету.
16. Нагамі падкідаць.
17. На карак сесці.
18. Пальцам не зачапіць.

7. Замяніце фразеалагізм адным словам і падбярыце фразеалагізм-сінонім.

У з о р: *Як кот наплакаў – мала – з камарыную лытку.*

Душа ў душу, на адзін зуб, табаку важыць, на злом галавы, пускаць пыл у вочы, даць дубца, хоць касой касі.

8. Замяніце фразеалагізм адным словам і падбярыце фразеалагізм-антонім.

У з о р: *Хоць вока выкалі – цёмна- хоць іголки збірай.*

Абы дзень адбыць, душа ў душу, не за гарой, біць лынды, як агню ўхапіўшы, пусціць на свет, збіць з дарогі.

9. Вызначце стылёвую афарбоўку фразеалагізмаў.

Браць слова, брахаць на ваду, святая святых, альфа і амега, плесціся ў хвасце, сёмая вада на кісялі, лебядзіная песня, у свінныя галасы, геена вогненная, падкінуць агню ў хату, чакаць як манны нябеснай.

10. Узнавіце і дапішыце прыказкі.

Рыхтуй сані летам, ...
Словы – срэбра, ...
Хто парасё ўкраў, ...
Пад ляжачы камень...
Стары конь...
Дзе нарадзіўся, ...
Дзетак узгадаваць ...
Любіў цалавіць, ...

11. Прачытайце лацінскія прыказкі з рускім перакладам. Падбярыце і запішыце адпаведныя ім прыказкі на беларускай мове.

1. Amicus stultorum similis efficietur. Свяжешься с дураком – сам станешь похож на него. 2. Amor matris carissimus omnium rerum est. Из всего на свете самое ценное – материнская любовь. 3. Vidorum vita vacua est. Жизнь честных людей свободна от страха. 4. Cave ne quidquam incipias, quod post poeniteat. Избегай делать то, в чем после пришлось бы раскаяться. 5. Celeritas in malis optima. Несчастья (бедствия) обладают чрезвычайной скоростью. 6. Cui dolet, meminit. Кому больно, тот помнит. 7. Curru levato vertitur citius

rota. Когда уменьшается вес повозки, колесо быстрее вращается. 8. Decipit frons prima multos. Внешний вид обманывает многих. 9. De lingua stulta veniunt incommode multa. Из-за глупого языка бывает много неприятностей. 10. Qualis mater, talis filia. Какая мать, такая и дочь. 11. Homines nihil utilius est sanitate. Для человека нет ничего важнее здоровья. 12. Quam difficile est crimen non prodere vultu. Трудно не выдать лицом свою вину.

12. Да рускіх прыказах з левага слупка падбярыце адпаведныя па сэнсе беларускія прыказкі з правага слупка.

1. Каков поп, таков и приход.	1. Хай мяне пярун спаліць!
2. Москва не сразу строилась.	2. Сорам не воран, вочы не выдзяўбе.
3. Муж и жена – одна сатана.	3. Скупому два разы баліць.
4. Олух царя небесного.	4. Якая рада, такая і грамада.
5. Хоць трава не расти.	5. Што маем, тым і прымаем.
6. Солдат спит, а служба идет.	6. Не за дзень Вільня становілася.
7. Я вам покажу кузькину мать.	7. Муж і жонка – найлепшая суполка.
8. Утро вечера медренее.	8. Пераначуем, то болей пачуем.
9. Разрази меня гром!	9. Якое дрэва, такі і клін, які бацька, такі і сын.
10. Стыд не дым, глаза не выест.	9. Кухар спіць, а суп кіпіць.
11. Чем богаты, и рады.	10. Няхай хоць воўк траву есць.
12. Скупой платит дважды.	11. Я вам пакажу, дзе камар козы пасе.
13. Яблоко от яблони недалеко падает.	12. Асёл маляваны.

13. Вызначце аўгара афарызмаў

1. “Вучыся, нябожа, вучэнне паможа”.
2. “Другі баран – ні “бэ”, ні “мя”, а любіць гучнае імя”.
3. “Рупная пчала ўмее ў соты мёд сабраць і з горкіх кветак”.
4. “Каб сонца заслانیць, вушэй асліных мала”.
5. “ Вечна тваім застанеца толькі тое, што ты аддаў”
6. “Сорам у спадчыну не пераходзіць”